

Kniha A

1. část

[980α] Každý člověk přirozeně touží po poznávání (εἰδέναι), což naznačuje i jeho záliba ve smyslovém vnímání (αἴσθησις). Z něj se těší i tehdy, aniž by jej k něčemu využíval. Nejvíce má v oblibě vjemy zrakové. Vidění preferuje před ostatními smysly, a to nejen tehdy, když jedná, ale i tehdy, když jednat nehodlá. Díky zraku, více než díky jiným smyslům, jsou totiž [věci] ozřejmeny a ukazují se jejich odlišnosti.

Živočichové jsou přirozeně schopni smyslově vnímat, u některých však nevzniká ze smyslových vjemů paměť, u jiných ano. [980β] Tito [živočichové] jsou pak rozumnější a učenlivější než ti, kteří nejsou schopni vzpomínat. Rozumní, avšak bez schopnosti se něčemu učit, jsou ti, kteří neslyší žádné zvuky (jako například včely a živočichové podobných druhů, pokud takové existují). Učit se mohou pouze ti, kteří mají paměť a tento smysl. Někteří [živočichové] ve svém životě sice skutečně využívají představivost i paměť, avšak zkušeností nabývají jen málo, živočich lidského druhu je oproti nim schopen nabýt dovednosti (τέχνη) a provádět úsudky (λογισμός). U lidí tedy působením paměti vzniká zkušenost (ἐμπειρία), četné vzpomínky na tutéž věc přinášejí totiž určitou zkušenost.

Snad se tedy zdá, [981α] že vědění (ἐπιστήμη) a dovednost jsou totéž co zkušenost, neboť lidé dosahují dovednosti a vědění prostřednictvím zkušenosti. Správně tedy řekl Pólos¹, že zkušenost vede k dovednosti, náhoda je pak důsledkem nezkušenosti. Dovednost totiž vzniká, kdykoliv se dílčí zkušenosti spojí do jednoho obecného předpokladu týkajícího se jednotlivých věcí. Předpoklad, že to, co pomohlo nemocnému Kalliovi, pomůže stejně nemocnému Sókratovi a mnoha dalším jedincům, plyne ze zkušenosti. Nicméně až na základě dovednosti lze shrnout tyto jedince pod určitý pojem dané nemoci (např. přemíru hlenu, žluči či horečku) a stanovit příslušnou léčbu.

Zdá se, že v oblasti lidského jednání (πράττειν) se dovednost od zkušenosti opravdu ničím neliší, ba dokonce, že jsou v něm úspěšnější spíše lidé [jen] zkušenější než ti, kteří jsou sice schopni vytvořit si úsudek, nicméně zkušenost nemají. Příčinou toho je, že zkušenost je poznáním jednotlivosti, dovednost [je poznáním] něčeho obecného. Jednání a každé působení se pak týká jednotlivosti, lékař totiž také neléčí člověka (pokud nehovoříme všeobecně), léčí spíše Kalliu, Sókrata či někoho jiného, o němž lze také mimochodem říci, že je člověkem. Když někdo má určitý úsudek bez

¹ Viz Plat. *Gorg.* 448c.

zkušenosti, a zná tedy pouze to, co je obecné, a jednotlivce nezná, mnohdy se v léčbě zmýlí. Léčit je totiž třeba jednotlivce.

Navzdory tomu se však domníváme, že dovednost je poznáním a pochopením spíše než zkušenost a odborníky (τεχνίτης) považujeme za moudřejší než lidi zkušené, jejich poznání je totiž následováno moudrostí. Důvodem toho je, že jedni znají příčinu věci a druzí nikoliv. Zkušení lidé vědí pouze, **že** [k něčemu dochází], nikoliv už, **proč** [k tomu dochází]. [Odborníci] však poznávají právě toto **proč**, tedy příčinu. Tak také považujeme například architekty za úctyhodnější, znalější a moudřejší než prosté dělníky, [981β] znají totiž příčinu toho, co se tvoří. Dělníci naopak, podobni některým neoduševnělým věcem, něco činí, aniž by chápali, co (tak jako například oheň pálí). Působení neoduševnělých věcí je výsledkem jejich přirozenosti, působení dělníků výsledkem jejich zvyku. Za moudřejší tedy nepovažujeme ty, kteří mohou něco učinit, ale ty, kteří jsou schopni úsudku a poznávají příčiny.

Obecně je znakem znalosti či neznalosti schopnost vyučovat. Právě na základě toho se domníváme, že dovednost je věděním (ἐπιστήμη) spíše než zkušenost; [odborníci] totiž vyučovat dovedou, kdežto [lidé pouze zkušení] nikoliv. Právě tak se nedomníváme, že smyslové vnímání je moudrostí, přestože [ono] nejvýznamněji přispívá k poznání dané věci. U žádné z nich nám však neříká, proč je právě takováto; jako se například z vjemu ohně nedozvídáme, **proč** je horký, ale pouze, **že** je horký. Proto ten, kdo jako první skutečně dospěl k nějaké dovednosti přesahující běžné smyslové vjemy, musel být lidmi vskutku obdivován, a to nejen proto, že ta dovednost byla užitečná, ale také proto, že [onen člověk] byl moudrý, a lišil se tím od ostatních. Následně se vynalézalo mnoho dovedností, z nichž některá se slouží k zajištění životních potřeb, jiná spočívají v provádění nich samotných. Vždy jsou pak za moudřejší považováni ti, kteří dospěli k nějakému vědění nesměřujícímu k užítku. Až teprve tehdy, když bylo dosaženo tohoto vědění, objevovaly se vědy nevztahující se k požitkům, ani k potřebám; což se dělo nejprve na místech, kde měli lidé dostatek volného času (ἐσχόλασαν). Proto se také dovednosti v matematice ustavovaly v Egyptě, kde požívala volného času třída kněží. Ve spisech o etice bylo řečeno, jaké jsou rozdíly mezi dovedností a vědou a jinými věcmi stejného rodu.

Toto nyní zmiňujeme, abychom uvedli důvod, proč všichni lidé předpokládají, že to, co se nazývá moudrostí, se týká prvních příčin a počátků. A tak jako bylo dříve řečeno, že zkušený člověk se zdá moudřejší než ten, kdo pouze něco vnímá, že odborník [je zase moudřejší než člověk zkušený] a architekt než dělník, nyní tvrdíme, [982α] že teoretické (θεωρητικός) vědění je blíže moudrosti než vědění poiétické (ποιητικός). Je tedy vskutku

nabíledni, že moudrost je věděním, které se zabývá určitými příčinami a počátky (ἀρχὰς καὶ αἰτίας).

Otázky (mají především návodný charakter – mají ukázat, na co se při četbě zaměřit):

1. Rozborem jaké schopnosti Aristotelés začíná pojednání o poznání?
2. Mají zvířata paměť a jsou učenlivá?
3. Jaká schopnost vyděluje člověka z říše ostatních živočichů?
4. Co je to zkušenost?
5. Je možné, aby lékař samouk léčil lépe (tj. účinněji) než vystudovaný lékař?
6. Co je podle Aristotela moudrost a proč je architekt úctyhodnější než dělník?
7. Co je testem moudrosti?

2. část

Pokud se tedy snažíme nalézt takovéto vědění, je třeba zkoumat, jakými příčinami a jakými počátky se zabývá to vědění, které nazýváme moudrostí. Kdyby se pak někdo zaměřil na to, co se o moudrém člověku předpokládá, rychle by mu bylo jasné, [kdo je moudrý i jaké je to vědění]. Zaprvé předpokládáme, že moudrý ví vše, co je možné vědět, přičemž se toto vědění nezabývá jednotlivostmi. Moudrý je ten, kdo je schopen poznat to, co je pro člověka obtížné poznat. (Kupříkladu smyslové vnímání je společné všem, proto je snadné, a není v něm nic moudrého.) Dále v oblasti každého vědění za moudřejšího [považujeme] toho, kdo [mu rozumí] přesněji a je schopen jej lépe vyučovat. Za moudrost také považujeme spíše [vědění], které má účel samo v sobě a zabýváme se jím pro ně samotné než pro něco nahodilého. Moudrost je vědou, která je nadřazena ostatním vědám, ty jí podléhají; moudrému člověku by totiž nikdo neměl nic nařizovat, nýbrž on sám nařizuje, a také by neměl jiné poslouchat, avšak jemu by měl naslouchat každý méně moudrý.

Takovéto, a tak mnohé jsou tedy naše předpoklady týkající se moudrosti a moudrých lidí. Ten, kdo zná skutečně vše, je pak nutně ten, jehož vědění se nejvíce týká celku (καθόλου). Tento člověk totiž zná i vše to, co tvoří podklad tohoto celku. Je třeba ovšem říci, že dosáhnout takového poznání je pro člověka nejobtížnější, neboť je nejvíce vzdálené smyslovému vnímání.

Vědy týkající se výhradně toho, co je primární, jsou nejpřesnější, vycházejí totiž z menšího množství věcí, a proto jsou přesnější než vědy, které k tomuto množství ještě něco přidávají (aritmetika je například přesnější než geometrie). Teoretické vědění, které se zabývá příčinami, se také nejlépe hodí k vyučování, neboť vyučují právě ti, kteří u každé věci uvádějí její příčiny.

Poznávání a vědění mající účel samo v sobě je pak spojeno výhradně s touto vědou. Ten, kdo chce [982β] totiž vědět kvůli samotnému vědění, zabývá se vědou, která právě takové vědění postihuje, a to je věda o počátcích a příčinách. Prostřednictvím nich jsou poznávány další věci, a nikoliv naopak (tedy prostřednictvím podkladu jeho příčiny a počátky). Taková věda je tedy všem ostatním nadřazena a jiné vědy se podle ní musí řídit, protože ona poznává **účel**, pro nějž se mají věci konat. [Tímto účelem] je dobro jednotlivých věcí, ale také to, co je nejlepší v rámci celého světa.

Ze všeho, co bylo o této vědě řečeno, lze dojít k jejímu kýženému vymezení: **musí to být teoretická věda, která se zabývá počátky a příčinami, přičemž dobro jakožto účel je jednou z těchto příčin.**

Otázky:

1. Čím Aristotelés začíná při vymezení moudrosti? Analýzou kterých názorů?
2. Kolik charakteristik má předpokládaný pojem moudrosti (které to jsou)?
3. Co přidává geometrie k aritmetice?
4. Jaká činnost má účel sama v sobě (znáte nějakou takovou)?
5. Co je podle Aristotela účelem každé věci?

3. část

Že tato věda nic nevytváří, to je patrné už z úsilí těch, kteří se jako první zabývali filosofií. Lidé totiž dříve, stejně jako nyní, začínali filosofovat, protože se divili. Nejprve se podívovali nad zvláštnostmi nástrojů, které užívali, později přešli od menšího k většímu, divili se fázím měsíce a slunce, hvězdám, a nakonec vznikání všech věcí. Ten, kdo je s rozumem v koncích a jen se diví, poznává, že nic neví (proto je milovník moudrosti v jistém smyslu též milovníkem pověstí, neboť i ty vznikají z údivu). Z tohoto důvodu, totiž aby unikl nevědomosti, začne se zabývat filosofií a prostřednictvím poznávání se snaží dosáhnout vědění, nikoliv nějakého užitku. O tom svědčí i tato skutečnost – teprve až jsou zajištěny všechny potřeby pro klid a volný čas, začíná být uskutečňováno toto rozumění (φρόνησις) [věcem]. Je tedy očividné, že ve filosofii nehledáme žádný jiný užitek. Jako říkáme, že je člověk svobodný, když žije sám pro sebe, a nikoliv pro jiného, právě tak je tato věda jako jediná ze všech věd svobodná, je totiž sama pro sebe a pro nic jiného.

[983α4]

[Tato věda je také] nejuctyhodnější a v nejvyšší míře božská. Taková ovšem může být pouze ve dvojitým smyslu, buď ji samotný bůh má, nebo se nejvíce zaměřuje na božské věci. Toto obojí přísluší pouze této vědě. Jelikož se také zdá, že bůh je příčinou všeho i jakýmsi počátkem, pak musí být

tato věda vlastní jemu, nebo jemu v nejvyšší míře. **Potřebnější než tato jsou tedy všechny vědy, ale vznešenější není žádná.**

Jakmile si tuto vědu osvojíme, nutně směřujeme k opaku toho, co bylo počátkem našeho hledání. Jak jsme totiž pověděli, na začátku poznávání je vždy údiv nad tím, že je tomu právě takto (tak jako se člověk diví, například když něco funguje samo od sebe, dokud nepochopí příčinu tohoto fungování; podobně se podivujeme nad změnami slunce a nad asymetrií úhlopříčky a strany, dokud totiž nechápeme příčinu, zdá se nám podivné, že ji nelze změřit nejmenší jednotkou). Nakonec se ale, jak praví rčení, vše v dobré obrátí, a to právě tehdy, když se poučíme. Neboť ničemu by se naopak geometr nepodivil tolik, kdyby bylo možné změřit úhlopříčku čtyřúhelníku jeho stranou.

Bylo tedy řečeno, jaká je povaha zkoumané vědy a jaký je její cíl, jemuž je třeba přizpůsobit další výzkum a celou naši metodu.

Když už je tedy zjevné, že je třeba se zabývat vědou o počátečních příčinách (tvrdíme totiž, že věc známe, když se domníváme, že jsme poznali její první příčinu), rozlišujeme nyní nicméně čtyři významy příčiny. Jednou z nich je bytí (οὐσία) a esence (otázka proč je jednotlivá věc nás přivádí k tomu, co daná věc znamená, to je primárně určen touto příčinou a tímto počátkem), jinou příčinou je látka [z níž je daná věc složena] a podklad [dané věci], třetí příčina udává počátek pohybu a čtvrtá je opakem třetí, je jí účel a dobro (dobro je totiž cílem každého vznikání a každého pohybu).

[993α11]

Z toho, co zde bylo uvedeno, je zřejmé, že není nic, co bychom mohli dodat k teoriím těchto badatelů a co by přesahovalo rámec pojednání o příčinách ve *Fyzice*. I o těchto příčinách se zmiňovali jen částečně, proto je možné říci, že se jimi obecně zabývali, zevrubně však vůbec. Zdá se také, že filosofie v počátku ještě o všem žvatlala, neboť byla mladá a ve svých počátcích.

Otázky:

1. Proč lidé začínají filosofovat?
2. Co je lékem proti údivu?
3. Jaký je rozdíl mezi příčinou a počátkem (a jaký je v kontextu Aristotelovy filosofie)?
4. Kolik nakonec A. jmenuje příčin a jaké to jsou?